

TIJA ŽARKOVIĆ PALIJAN,* DRAŽEN KOVAČEVIĆ,** MARINA KOVAČ,**
MARIJANA SARILAR****

Profili osoba koje podmeću požare

Sažetak

Podmetanje požara vrlo je ozbiljno kazneno djelo koje uzrokuje materijalnu štetu te može ugroziti tjelesni integritet ili ljudske živote. Osobe koje podmeću požare karakterizira nizak obrazovni status, bez zanimanja su, imaju izražene maritalne i socijalne probleme koji su često udruženi s uzimanjem alkohola ili drugih sredstava ovisnosti. Za razliku od drugih kaznenih djela podmetanje požara zahtijeva vrlo malo specifičnih znanja, vještina ili spretnosti, a kao sredstvo počinjenja mogu se upotrijebiti lako dostupne stvari. U populaciji počinitelja požara relativno je nizak postotak žena. Različite klasifikacije počinitelja požara dijele ih s obzirom na motive koji su u pozadini djela, psihopatološke karakteristike, a novije klasifikacije deriviraju se iz kriminoloških studija i povezuju obilježja mjesta zločina s karakteristikama počinitelja. Osobe koje su zbog kaznenog djela potpaljivanja proglašene nebrojivim kao grupa su heterogena i ne razlikuju se bitnije od drugih nebrojivih pacijenata. Od bolesti najzastupljenije su shizofrenije (pretežito paranoidno-halucinatornog tipa), mentalne retardacije (s povremenim psihotičnim dekompenzacijama ili simptomatskim alkoholizmom) te alkoholne psihoze. Piromanija je izuzetno rijetka.

Ključne riječi: podmetanje požara, profil počinitelja, mentalna bolest, mentalni poremećaj, piromanija

* doc. dr. sc. Tija Žarković Palijan, dr. med., spec. psihijatrije, subspecijalistica iz forenzične psihijatrije, subspecijalistica iz alkoholologije i drugih ovisnosti i stalna sudska vještakinja za psihijatriju, koordinator Zavoda za forenzičku psihijatriju – Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot", Popovača.

** dr. sc. Dražen Kovačević, klinički psiholog, stalni sudski vještak za psihologiju, forenzični psiholog Zavoda za forenzičku psihijatriju – Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot", Popovača.

*** prim. Marina Kovač, dr. med. spec. psihijatrije, subspecijalistica iz forenzične psihijatrije, subspecijalistica iz socijalne psihijatrije i stalna sudska vještakinja za psihijatriju, ravnateljica – Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot", Popovača.

**** Marijana Sarilar, prof. psihologije na Zavodu za forenzičku psihijatriju – Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot", Popovača.

UVOD

Požar možemo definirati kao nekontrolirano, stihijsko kretanje vatre po nekoj površini. Razlikujemo ga po vrsti, načinu postanka i štetama koje je izazvao. Požari u svim sredinama, pored toga što izazivaju materijalnu štetu, predstavljaju stalnu opasnost za ljudski život i zdravlje. U požarima često smrtno strada više osoba nego u svim drugim prirodnim katastrofama. Prema statističkim podacima Vatrogasne službe Sjedinjenih Američkih Država (USFA), u 2005. godini ukupno je zabilježeno 1,6 milijuna požara, u kojima je poginulo 3 675 osoba, a 17 925 ih je ozlijeđeno. Oko 83% pogibija dogodilo se u požarima stambenih objekata, a izravna šteta od požara procijenjena je na 10,7 milijardi dolara. U nešto više od 1,4 milijuna registriranih požara u 2008. godini u SAD-u, poginulo je 3 320, a ozlijeđeno 16 705 osoba, dok je procijenjena šteta iznosila oko 15,5 milijardi dolara (Zaštita, 2009). U razdoblju od 2002. do 2011. godine u Republici Hrvatskoj bilo je 78 612 požara u kojima je smrtno stradala 371 osoba, a ozlijeđeno je 1 152 osobe, dok je materijalna šteta iznosila 5.423.890.220 kn (Nacionalna strategija zaštite od požara...). Prema sigurnosnim pokazateljima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske broj požara i smrtno stradalih osoba varira u pojedinim godinama. U 2010. godini ukupan broj požara zabilježio je pad u odnosu na 2009. godinu sa 7 549 na 5 036 odnosno 33,3%. U požarima su 2010. poginule 24, a ozlijeđene su 92 osobe, dok je ukupna materijalna šteta uzrokovana požarom iznosila 218.783.803 kn. U 2012. broj požara i eksplozija (10 878) veći je za 8,5% u usporedbi s podacima za 2011. godinu (10 023). Istodobno broj smrtno stradalih je smanjen, jer je 2012. poginulo 38, a 2011. godine 51 osoba.

Najčešći način izazivanja požara je ljudski nehat i nepažnja koji su uzrok u oko 80% slučajeva. Prirodne pojave poput udara groma i sl., puno su rjeđi uzročnici požara, dok se među značajne uzroke požara ubrajaju namjerno izazivanje te dječja igra. Cilj ovog rada je davanje uvida u motivacijske i psihološke faktore koji djeluju kod nekih pojedinaca da namjerno izazivaju požare.

1. SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE

Podmetanje požara vrlo je ozbiljno kazneno djelo koje uzrokuje materijalnu štetu te može ugroziti tjelesni integritet ili ljudske živote. Za razliku od drugih kaznenih djela podmetanje požara zahtijeva vrlo malo specifičnih znanja, vještina ili spretnosti, a kao sredstvo izvršenja mogu se upotrijebiti lako dostupne stvari. Počinitelji požara su uglavnom muškarci (oko 90%) (Žarković Palijan, Kovačević, 2001) te se postoci žena u ovoj populaciji kreću od 10 do 15% u različitim studijama (Häkkinen, Puolakka, Santtila, 2004; Muller, 2008; Räsänen, Hakko, Väisänen, 1995; Wachi i sur., 2007). Zanimljivo je da su istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji pa i u Italiji pokazala značajan broj djece i adolescenata u ukupnom broju počinitelja požara. U SAD-u se taj postotak kreće oko 50% prema podacima iz 2001. godine, a primjetan je i značajan porast unazad zadnje tri dekade (Zipper, Wilcox, 2005). U Australiji i Italiji, npr. oko 30% počinitelja požara su mlađi od 18 godina (Del Bove i sur., 2008; Muller, 2008).

Osobe koje podmeću požare karakterizira nizak obrazovni status, bez zanimanja su, imaju izražene maritalne i socijalne probleme koji su često udruženi s uzimanjem alkohola ili drugih sredstava ovisnosti (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

S obzirom na relativno nizak postotak žena u populaciji počinitelja požara zanimljivo je utvrditi karakteristike ženskih počinitelja požara. U studiji japanskih serijskih počinitelja požara promatran je uzorak ispitanika osuđenih zbog ovog kaznenog djela u periodu od 1985. do 2005. Serijski počinitelji (s najmanje 5 kaznenih djela izazivanja požara) činili su 6% od ukupnog broja osoba koji su u tom razdoblju osuđeni zbog namjernog izazivanja požara. Žene serijske počiniteljice požara u Japanu činile su 12% populacije serijskih počinitelja, a u 43% slučajeva bile su nezaposlene, 50% bilo ih je udano, 19% bile su nekvalificirane radnice (Wachi i sur., 2007).

2. KLASIFIKACIJA OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE PREMA MOTIVIMA

Različite klasifikacije počinitelja požara dijele ih s obzirom na motive koji su u pozadini djela, psihopatološke karakteristike, a novije klasifikacije deriviraju se iz kriminoloških studija i povezuju obilježja mjesta zločina s karakteristikama počinitelja. S obzirom na motive, počinitelji namjernih požara mogu se podijeliti na (tipologija derivirana na osnovi istraživanja FBI; Douglas i sur., 1992):

1. **Znatiželjni.** U ovu skupinu spadaju mlada djeca sa slabijom kontrolom impulsa. U fazi su učenja kroz istraživanje okoline.
2. **Uznemireni.** U njoj su osobe koje su nedavno iskusile traumatske događaje ili su prošle/prolaze kroz osobnu krizu. Slabih su adaptacijskih mehanizama i često su smanjenih mogućnosti ekspresije emocija (ljutnje, agresije). Izazivanje požara kod njih može imati funkciju poziva u pomoć i skretanje pažnje na vlastitu tešku emocionalnu situaciju.
3. **Delinkventni i vandali.** U ovoj skupini su adolescenti sa slabim interpersonalnim vještinama, impulzivni i neodgovorni. Skloni su riskantnim aktivnostima i opozicionalni prema autoritetu. Oni su ranije imali poteškoće tijekom školovanja, probleme u ponašanju i antisocijalna ponašanja. Često namjerno izazovu požar u grupi delinkventnih vršnjaka. Podmetanje požara može biti i način zataškavanja drugog kriminogenog ponašanja ili se može raditi o činu vandalizma često pod utjecajem alkohola ili droga (White, 1996).
4. **Psihopatološki/destruktivni.** Ovdje spadaju počinitelji koji su ranije imali ozbiljnije psihijatrijske poremećaje i/ili neurološke probleme. Među njima veća je učestalost žrtava seksualnog ili fizičkog zlostavljanja. Vrlo su destruktivni uključujući i auto-destruktivnost. Požari koje oni podmeću znaju imati određene ritualističke obrasce (Douglas i sur., 1992). Ponekad izazvani požar kod osoba s izrazitim psihopatološkim teškoćama može imati funkciju pokušaja samoubojstva. Neke studije govore da je preko 1/3 počinitelja ovog kaznenog djela pokušalo samoubojstvo na mjestu požara (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001). No, podaci nisu jednoznačni, jer druge studije pronalaze da je samoubojstvo bio motiv kod smo 2,8% počinitelja (Ritchie, Huff, 1999).

5. **Tražitelji uzbuđenja.** Ovdje spadaju počinitelji koji su skloni riskantnim i uzbudljivim aktivnostima. Potreba za uzbuđenjem, neizvjesnošću i opasnošću kod njih je naglašena. Ponekad su ovi počinitelji namjernih požara skloni "uspjele" požare doživljavati kao trijumf nad vlašću koja ih nije uspjela uhvatiti. Požar može biti doživljen kao simbolično iskazivanje pojedinčeve superiornosti. Ovi počinitelji mogu sakupljati suvenire, videozapise, tv reportaže s mjesta zločina i slično (White, 1996). U ovu skupinu spada i manji broj počinitelja koji podmetanjem požara postižu seksualnu gratifikaciju i kod kojih je izazivanje požara motivirano seksualnim motivima. U praksi su seksualna uzbuđenja prilikom izazivanja požara vrlo rijetka kao i osobe kojima je vatra fetiš (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).
6. **Osvetnici.** Čest motiv namjerno izazvanih požara je osveta za nepravdu, stvarnu ili zamišljenu. Može se raditi o osobnoj osveti ili osveti društvu koje takvi pojedinci doživljavaju izrazito nepravednim, da ih uskraćuje u ostvarivanju prava, da ih ne tretira kako zaslužuju i slično. Mete požara su najčešće osobe ili mjesta koje za počinitelja imaju osobnu važnost (White, 1996). Upravo su istraživanja pokazala da je osveta jedan od najčešćih motiva namjernog izazivanja požara (Taylor i sur., 2006; prema Wachi i sur., 2007; Häkkänen, Puolakka, Santtila, 2004; Stewart, 1993).
7. **Zataškivači zločina.** Glavni motiv izazivanja požara kod ove skupine je prikrivanje druge kriminalne aktivnosti (npr. ubojstva, krađe).
8. **Profiteri.** Osnovni motiv ove skupine je ostvarivanje osobne dobiti (npr. isplaćivanje premije osiguranja, skrivanje gubitka ili otuđivanja inventara, uništavanje financijskih zapisa poslovanja).
9. **Ekstremisti.** U ovoj skupini su oni koje podmeću požar kao izraz društveno-političkih ideologija, kao vid socijalnog protesta, iz religioznih razloga ili se radi o terorističkom činu.
10. **Serijski počinitelji** požara su višestruki počinitelji požara. Najčešće su motivirani osvetom, traženjem uzbuđenja ili religioznim/sociopolitičkim ili terorističkim motivima (Douglas i sur., 1992).

Relativno novi model klasifikacije počinitelja požara je model akcijskog sustava Cantera i Fritzona iz 1998. Ovaj model derivira karakteristike počinitelja požara na temelju obilježja mjesta požara (zločina). Prema Canteru i Fritzonu izazivanje požara se razlikuje s obzirom na motivaciju (ekspresivna, tj. potaknuta emocionalnim distresom i unutarnjim procesima počinitelja vs. instrumentalna, tj. potaknuta postizanjem određenog cilja) i cilj (objekt vs. osoba) (Fritzon, Canter, Wilton, 2001). Spomenuti autori prepoznaju četiri tipa/modusa požara: **ekspresivni usmjeren na osobu** (požar se postavlja kao poziv u pomoć, cilj mu je privlačenje pažnje na počinitelja i teško stanje u kojem se nalazi, požar je odgovor na nepovoljne unutarnje psihičke procese – anksioznost, depresiju, požar može biti pokušaj suicida); **ekspresivni usmjeren na objekte** (požar je odgovor na uznemirujuće i nepovoljne unutarnje psihičke procese, a usmjeren na objekte od simboličke važnosti za pojedinca i način je oslobađanja napetosti i unutarnjih tenzija); **instrumentalni usmjeren na osobu** (požar je odgovor na frustrirajuće vanjske događaje i situacije, npr. doživljenu nepravdu, usmjeren je na osobe koje su uzrok nepravde) i **instrumentalni usmjeren na objekte** (požar je odgovor na vanjski događaj, a cilj mu je ostvarivanje neke dobiti, npr. prekrivanja drugih kriminalnih djela ili financijska dobit i slično) (Almond i sur., 2005).

Autori prepoznaju četiri tipa počinitelja požara: **delinkvent** (modus požara je instrumentalni usmjeren na objekte), **serijski počinitelj** (modus požara je ekspresivni usmjeren na objekte), **počinitelj sa psihijatrijskim poremećajem** (modus požara je ekspresivni usmjeren na osobu) i **počinitelj s problematičnim interpersonalnim odnosima** (modus je instrumentalni usmjeren na osobu/e) (Fritzon, Canter, Wilton, 2001).

Motivi za podmetanje požara kod djece mlađe od 7 godina često su znatiželja i eksperimentiranje s okolinom, dok kod starije djece i adolescenata motivi postaju složeniji. Tako su neki mladi motivirani potrebom za uzbuđenjem i opasnošću. Kod nekih mladih podmetanje požara dio je šireg opsega antisocijalnih ponašanja gdje izazivanje požara može biti čin vandalizma i opozicionalnosti prema društvu ili čin osobne ili društvene osvete. Izazivanje požara kod mladih može biti dio kompulzivnog obrasca reduciranja anksioznosti i naučena strategija nošenja sa stresom (Williams, Clements, 2007). Kroz paljenje i požar nesvjesno se oslobađaju anksioznosti. Podmetanje požara kod takvih mladih mogu se događati oko osobno važnih datuma (npr. godišnjica i slično) (Williams, Clements, 2007).

U većini slučajeva namjerni serijski požari koje su počinile žene u Japanu su bili impulzivnog karaktera i oportunistički, motivirani emocionalnim distresom te su način rješavanja tenzija, napetosti ili poziv u pomoć. Samo u 13% slučajeva radilo se o planiranom i cilju usmjerenom ponašanju (Wachi i sur., 2007). Slične rezultate dobila je i Stewart (1993) u čijem istraživanju ni jedna žena nije počinila namjerno požar motivirana financijskom dobiti. Motivi su kod svih žena bili psihološkog karaktera, a najčešći je bio osveta kao odgovor na percipirano zlostavljanje ili odbacivanje.

3. PREVALENCIJA MENTALNIH BOLESTI I POREMEĆAJA KOD OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE

Kada su u pitanju istraživanja psihijatrijskih profila i dijagnoza među počiniteljima požara, studije pokazuju različite rezultate ovisno o tome je li se radilo o uzorku psihijatrijskih pacijenata ili širem uzorku počinitelja požara. Lindberg i sur. (2005) su istražujući karakteristike na uzorku od 90 muških Finaca uhićenih zbog sumnje na počinjenje požara i upućenih na psihijatrijsku procjenu prije suđenja u periodu od 1973. do 1993., a koji su prije bili osuđivani za kaznena djela, pronašli najčešću učestalost sljedećih psihijatrijskih dijagnoza: poremećaj ličnosti (52%), psihoze (20%), mentalna retardacija (17,8%), druge psihijatrijske dijagnoze (organske ozljede mozga, poremećaji raspoloženja bez psihotičnih simptoma; 9%). Upadljivo je da je jako visok postotak njih, čak 61%, u komorbiditetu imao alkoholizam, a 68% ih je bilo alkoholizirano u trenutku počinjenja požara (Lindberg i sur., 2005). Psihotični i mentalno retardirani počinitelji požara uglavnom su u kriminogenoj prošlosti imali većinom samo kaznena djela vezana uz počinjenja požara, dok su osobe s poremećajima ličnosti počinili širi opseg kriminalnih djela, među kojima je namjerno izazivanje požara bilo samo jedno od njih.

I druge studije su pokazale da mentalno bolesne osobe imaju veće stope recidivizma u počinjenju požara od psihički zdravih osoba, ali i da čine mnogo manje drugih kaznenih djela (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001). Među počiniteljima s poremećajem ličnosti najčešće dijagnoze su bile: antisocijalni, emocionalno nezrela ličnost i granični poremećaj

ličnosti. U uzorku od 90 osoba, Lindberg i sur. (2005) pronašli su samo 3 osobe koje bi zadovoljile DSM-IV kriterije za piromaniju. Da je piromanija relativno rijetka dijagnoza i rijedak uzrok izazivanja požara, pokazuju podaci istraživanja Ritchie i sur. (1999) gdje su na velikom uzorku od 283 psihijatrijskih pacijenata i zatvorenika pronađene samo tri osobe koje zadovoljavaju kriterije za dijagnozu piromanije.

U švedskom uzorku osoba osuđenih zbog počinjenja požara i upućenih na psihijatrijsku procjenu i opservaciju u periodu od 1997. do 2001. godine, Enayatia i sur. (2008) ispitali su prevalenciju psihijatrijskih dijagnoza. Među muškim počiniteljima najčešća dijagnoza bila je poremećaj ličnosti (48,4%), slijedi zlouporaba sredstava ovisnosti kao osnovna dijagnoza ili dijagnoza u komorbiditetu s drugim dijagnozama (46,5%) te psihoze (25%). Kod počiniteljica najčešća dijagnoza je zlouporaba sredstava ovisnosti (47,5%), slijede poremećaj ličnosti (40,7%) i psihoze (37,3%). Kod počiniteljica nađena je nešto veća prevalencija psihoza i zlouporabe sredstava ovisnosti. Kad su počinitelji požara uspoređeni s počiniteljima ostalih kaznenih djela (ubojstvo, seksualni zločin, pljačka, tjelesna ozljeda) pronađena je kod počinitelja požara oba spola veća učestalost poteškoća učenja, Aspergerovog sindroma kod muških počinitelja požara i alkoholizma kod ženskih počinitelja požara.

Na američkom uzorku psihijatrijskih pacijenata i zatvorenika osuđenih zbog počinjenja požara, 25,9% ih je imalo dijagnozu shizofrenije, 10% dijagnozu bipolarnog poremećaja i 5% dijagnozu teške depresivne epizode (Ritchie, Huff, 1999). Alkoholizam i zlouporaba drugih sredstava ovisnosti bila je zastupljena kod 64% osoba.

Među počiniteljicama serijskih požara u Japanu 18% ih je imalo dijagnozu mentalne retardacije, a 12% druge psihijatrijske dijagnoze (Wachi i sur., 2007). Dijagnozu poremećaja ličnosti imalo je 5% uzorka za razliku od nekih prijašnjih studija koje su pokazale veće postotke, ali su istraživale zatvorenike ili pacijente psihijatrijskih bolnica (Wachi i sur., 2007).

U većini istraživanja koja su uključivala stariju djecu i mlade pokazalo se da je namjerno izazivanje požara korelat ozbiljnoga antisocijalnog ponašanja. Pokazalo se da postoje razlike kod adolescenata koji pokazuju antisocijalno ponašanje s obzirom na to jesu li izazvali/počinili požare. Kod adolescenata koji u kriminalnoj povijesti imaju i počinjenje požara prisutan je širi opseg antisocijalnih ponašanja, ekstremnija zlouporaba sredstava ovisnosti, više suicidalnih planova i pokušaja te veća učestalost seksualnog zlostavljanja nego kod adolescenata antisocijalnog ponašanja koji nisu počinitelji požara (Martin i sur., 2004).

U uzorku od 494 počinitelja kaznenog djela, kojima je izrečena sigurnosna mjera liječenja u zdravstvenoj ustanovi, a provodila se na Zavodu za forenzičku psihijatriju Neuropsihijatrijske bolnice "Dr. Ivan Barbot" u Popovača, nalazilo se 39 osoba (7,9%) koje su počinile kazneno djelo podmetanja požara. Radilo se, naravno o uzorku neubrojivih i smanjeno ubrojivih počinitelja kaznenog djela. Osobe koje su zbog kaznenog djela izazivanja požara proglašene neubrojivim kao grupa su heterogena i ne razlikuju se bitnije od drugih neubrojivih pacijenata. Od bolesti najzastupljenije su shizofrenije (pretežito paranoidno-halucinatornog tipa), mentalne retardacije (s povremenim psihotičnim dekompenzacijama ili simptomatskim alkoholizmom) te alkoholne psihoze. Lošijeg su socioekonomskog statusa, preko 2/3 potječe iz ruralne sredine, a karakterizira ih nizak obrazovni status i nezaposlenost. Motivi za podmetanje požara su najčešće primitivna

osveta ili kazneno djelo čine pod utjecajem psihopatoloških zbivanja. Ranije se psihijatrijski liječilo 87,2%, a recidiv kaznenog djela imalo je 53,9% počinitelja podmetanja požara. Alkoholizam je *tempore criminis* bio zastupljen kod 42,3% počinitelja podmetanja požara. I naš uzorak, u skladu s podacima iz literature, pokazuje da se žene (5,1%) manje pojavljuju kao počinitelji toga kaznenog djela.

4. ETIOLOGIJA IZAZIVANJA POŽARA KOD RAZLIČITIH MENTALNIH BOLESTI I POREMEĆAJA

Kod različitih mentalnih bolesti i poremećaja etiologija podmetanja požara je različita:

Organska oboljenja mozga. Osobe s psihoorganskim oštećenjima mogu namjerno ili slučajno izazvati požar u konfuznom stanju, zbog poteškoća pamćenja, kao gubitak sposobnosti rasuđivanja ili kao rezultat deluzija. Sumnju na psihoorgansko oštećenje treba uzeti u obzir kod osoba koje su starije, a prethodno su bile normalne intelektualne efikasnosti i neupadne ličnosti (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

Epilepsija. Nekada se smatralo da su epileptičari izrazito skloni piromanskim deliktima. Danas prevladava uvjerenje da oni mogu činiti takva djela u sumračnom stanju ili iz osvete, ali ne u tolikoj mjeri koliko se ranije pretpostavljalo. Osobe oboljele od epilepsije koje podmeću požare češće to čine zbog svojih osobnih ili psihičkih problema nego zbog same epilepsije (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

Mentalna retardacija. Mentalno retardirane osobe imaju specifične forenzične probleme. Na činjenje kaznenih djela, uz nedovoljno razumijevanje moralnih pravila, smanjene mogućnosti učenja iz iskustva, utječe njihova impulzivnost, sugestibilnost i eksploitabilnost. Zbog *siromašnih* akcija lakše se otkrivaju. Teže se oporavljaju nakon izlaganja psihičkom stresu. Izazivanje požara je drugi opći krimen koji se susreće kod mentalno retardiranih osoba. Oni potpaljuju zbog djetinjaste *psine*, pokušaja skretanja pozornosti ili zbog ljutnje ili frustracije prema drugim osobama, odnosno kao poziv u pomoć. No, najčešće je poticaj primitivna osveta (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

Shizofrenije i manično-depresivne psihoze. Kod osoba koje boluju od shizofrenije ili manično-depresivnih psihoza podmetanje požara može biti rezultat imperativnih halucinacija ili deluzija. Kod depresija čest je izraz suicidalnog ponašanja, dok kod maničnih oblika može biti izraz ideje veličine ili ponekad oblik hostilnosti i agresije. Među osobama, koje prije nisu činile kaznena djela, a koje podmeću požare, najčešća je dijagnoza psihoza (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001). Osobe oboljele od shizofrenije i afektivnog poremećaja koji su udruženi sa zlouporabom sredstava ovisnosti predstavljaju visokorizičnu skupinu za činjenje tih kaznenih djela.

Alkoholizam i sredstva ovisnosti. Alkohol može pridonositi izazivanju požaru na različite načine, npr. može prouzročiti konfuzne epizode kao što je delirijum tremens ili može biti faktor u razvoju deluzionih stanja u kojima je podmetanje požara sredstvo osvete. Alkoholizam je izraziti poticatelj kaznenog djela podmetanja požara. Neke studije navode izrazito visoke postotke osoba koje podmeću požare, a imali su problema s alkoholnim abuzusom (61%; 85%). Ti postoci su čak znatno viši nego kod počinitelja kaznenog djela ubojstva (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

Poremećaj ličnosti. Studije pokazuju da je poremećaj ličnosti (osobito antisocijalni) česta, ako ne i najčešća dijagnoza kod počinitelja požara. Antisocijalni poremećaj ličnosti i alkoholizam su česti kod podmetača požara koji su ranije evidentirani kao počinitelji kaznenih djela (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

Piromanija. Patološko potpaljivanje vatre spada u kategoriju poremećaja navika ili nagona koje karakterizira višestruko potpaljivanje vatre na vlasništvu ili drugim objektima bez vidljiva motiva te stalna preokupacija predmetima povezanim s vatrom i paljenjem. Takvo ponašanje je često povezano s osjećajem povećane napetosti prije samog čina i jakim uzbuđenjem neposredno nakon toga. Piromanija je izuzetno rijetka (Žarković-Palijan, Kovačević, 2001).

5. STOPE RECIDIVIZMA

U istraživanjima stopa recidivizma ne nalazimo jednoznačne rezultate. Tako istraživanja na njemačkoj i britanskoj populaciji osuđenoj za počinjenje požara pokazuju stope recidivizma u počinjenju požara od oko 10% tijekom dužih vremenskih perioda (10 godina za njemačku i 20 za britansku populaciju) (Barnett, Richter, Renneberg, 1999; Soothill, Ackerley, Francis, 2004). U velikom australskom uzorku od 1 099 osoba koje su se u razdoblju od 2001. do 2006. godine pojavile pred sudom zbog optužbe za izazivanje požara, Muller pronalazi stopu recidivizma u počinjenju požara od 3% (Muller, 2008). Čak pedeset posto ovih osoba bilo je ranije osuđivano zbog različitih drugih kaznenih djela, najčešće kaznenog djela protiv života i tijela (ubojstvo, seksualni napad, tjelesna ozljeda). Na finskom uzorku osoba pred suđenjem za počinjenje požara, 22,4% ih je ranije bilo osuđivano zbog raznih kriminalnih djela, a od njih je oko 50% prije osuđivano samo zbog kaznenog djela počinjenja požara (Lindberg i sur., 2005). Kod istraživanja na uzorcima psihijatrijskih pacijenata pronalaze se veći postoci recidivizma. Tako Rice i Hariss (1991; prema Brett, 2004) pronalaze 60% recidivista među psihijatrijskim pacijentima osuđenim zbog počinjenja požara. Istražujući sudske i medicinske zapise počinitelja požara Repo i sur. (1997; prema Brett, 2004) utvrđuju da ih je 21% počinilo samo jedan požar, prije kritičnog djela 39% njih je izazivalo požare i činilo nenasilna kaznena djela, a 40% njih je prije počinilo jedno ili više nasilnih djela. Ritchie i Huff (1999) na uzorku psihijatrijskih pacijenata i zatvorenika osuđenih zbog počinjenja požara nalazi stopu recidivizma u počinjenju požara od 25,4%.

6. ZAKLJUČAK

Podmetanje požara vrlo je ozbiljno kazneno djelo koje uzrokuje materijalnu štetu te može ugroziti tjelesni integritet ili ljudske živote. Osobe koje su zbog kaznenog djela potpaljivanja proglašene neubrojivim kao grupa su heterogena i ne razlikuju se bitnije od drugih neubrojivih pacijenata. Od bolesti najzastupljenije su shizofrenije (pretežito paranoidno-halucinatornog tipa), mentalne retardacije (s povremenim psihotičnim dekompenzacijama ili simptomatskim alkoholizmom) te alkoholne psihoze. Piromanija je izuzetno rijetka.

LITERATURA

1. Almond, L., Dugann, L., Shine, J., Canter, D. (2005). *Test of the arson action system model in an incarcerated population*. Psychology, Crime & Law, 11(1), 1.-15.
2. Barnett, W., Richter, P., Renneberg, B. (1999). *Repeated arson: data from criminal records*. Forensic science international, 101(1), 49.-54.
3. Brett, A. (2004). *'Kindling theory' in arson: how dangerous are firesetters?* Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 38(6), 419.-425.
4. Del Bove, G., Caprara, G. V., Pastorelli, C., Paciello, M. (2008). *Juvenile firesetting in Italy: relationship to aggression, psychopathology, personality, self-efficacy, and school functioning*. Eur Child Adolesc Psychiatry, 17(4), 235.-244.
5. Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G., Ressler, R. K. (1992). *Crime Classification Manual*. New York: Lexington Books.
6. Enayatia, J., Grannb, M., Lubbec, S., Fazela, S. (2008). *Psychiatric morbidity in arsonists referred for forensic psychiatric assessment in Sweden*. The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 19(2), 139.-147.
7. Fritzon, K., Canter, D., Wilton, Z. (2001). *The application of an action system model to destructive behaviour: the examples of arson and terrorism*. Behavioral sciences & the law, 19(5-6), 657.-690.
8. Häkkänen, H., Puolakka, P., Santtila, P. (2004). *Crime scene actions and offender characteristics in arsons*. Legal and Criminological Psychology, 9(2), 197.-214.
9. Lindberg, N., Holli, M. M , Tani, P., Virkkunen, M. (2005). *Looking for pyromania: Characteristics of a consecutive sample of Finnish male criminals with histories of recidivist fire-setting between 1973 and 1993*. BMC Psychiatry. 2005; 5, 47.
10. Martin, G., Bergen, H. A., Richardson, A. S., Roeger, L., Allison, S. (2004). *Correlates of firesetting in a community sample of young adolescents*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 38(3), 148.-154.
11. Muller, D. A. (2008). *Offending and reoffending patterns of arsonists and bushfire arsonists in New South Wales*. No 348. Canberra: Australian Institute of Criminology: Trends & issues in crime and criminal justice.
12. *Nacionalna strategija zaštite od požara za razdoblje od 2013. do 2022. godine*. Nacrt.
13. *Pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2010. godini*. (2011). Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova, Tajništvo Ministarstva, Odjel za analitiku.
14. Räsänen, P., Hakko, H., Väisänen, E. (1995). *The mental state of arsonists as determined by forensic psychiatric examinations*. Bulletin of American Academic of Psychiatry and Law, 23(4), 547.-553.
15. Ritchie, E. C., Huff, T. G. (1999). *Psychiatric aspects of arsonists*. J Forensic Sci, 44(4), 733.-740.
16. Soothill, K., Ackerley, E., Francis, B. (2004). *The criminal careers of arsonists*. Medicine, science and the law, 44(1), 27.-40.
17. *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2012. godini*. (2013). Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova, Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj.
18. Stewart, L. A. (1993). *Profile of female firesetters: implications for treatment*. British Journal of Psychiatry, 163(2), 248.-256.

19. *U borbi s vatrom u Hrvatskoj od 1990. poginula 42 vatrogasca!* (2009). *Zaštita* - časopis za zaštitu i sigurnost osoba i imovine, br. 5 (<http://zastita.info/hr/ clanak/2009/9/u-borbi-s-vatrom-u-hrvatskoj-od-1990.-poginula-42- vatrogasca!>), 98, 3189.html - 8. 1. 2014.
20. Wachi, T., Watanabe, K., Yokota, K., Suzuki, M., Hoshino, M., Sato, A., Fujita, G. (2007). *Offender and Crime Characteristics of Female Serial Arsonists in Japan*. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 4(1), 29.-52.
21. White, E. E. (1996). *Profiling arsonists and their motives: An update*. *Fire Engineering*, 149(3), 80.-85.
22. Williams, D. L., Clements, P. T. (2007). *Intrapsychic Dynamics, Behavioral Manifestations, and Related Interventions With Youthful Fire Setters*. *Journal of forensic nursing*, 3(2), 67.-71.
23. Zipper, P., Wilcox, D. K. (2005). *Juvenile Arson: The Importance of Early Intervention*. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 74(4), 1.-9.
24. Žarković-Palijan, T., Kovačević, D. (2001). *Iz forenzičke psihijatrije*. Matica hrvatska Kutina i Ceres Zagreb.

Summary

Tija Žarković Palijan, Dražen Kovačević, Marina Kovač, Marijana Sarilar

Profile of Arsonists

Arson is a very serious crime because of material damage it causes and because it can potentially cause human losses. Arsonists are characterised by low educational status, they have no profession, they have pronounced marital and social problems which coexist with alcoholism and other substance abuse. As opposed to other crimes, arson needs very few specific knowledge, abilities or skills, and as means of realization easily accessible things can be used. There is a relatively low percentage of women in the population of arsonists. Different classifications of arsonists subdivide them in accordance to motives in the background of the act, their psycho-pathological characteristics, and more recent classifications are derived from criminological studies and they bind characteristics of the place of a crime with the characteristics of offenders. Pyromania is extremely rare.

Key words: arson, the profile of offenders, mental illness, mental disorder, pyromania.